

УДК 376.54.(45)

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-1\(19\)-299-309](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-1(19)-299-309)

Ордіна Лариса Леонідівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософських та політичних наук, Білоцерківський національний аграрний університет, Соборна площа, 8/1, м. Біла Церква, 09117, тел.: (050) 168-23-21, <https://orcid.org/0000-0003-4127-6225>

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Розвиток творчості та обдарованості особистості - пріоритетний напрямок державної молодіжної політики в Україні. Структурна модель творчої обдарованості особистості визначає як внутрішні передумови до творчості, так і розвиток особистості в творчій діяльності та спілкуванні у разі забезпечення відповідних умов.

У статті теоретично обґрунтовано розвиток творчої обдарованості студентської молоді у закладах вищої освіти як психолого-педагогічну проблему, а саме: визначено структуру і компоненти педагогічної технології розвитку творчої обдарованості студентської молоді, проаналізовано співвідношення понять «технологія» та «педагогічна технологія», визначено сутність педагогічної технології розвитку творчої обдарованості студентської молоді у вищій школі.

Педагогічна технологія розвитку творчої обдарованості молоді у вищій школі розуміється як оптимальна організація педагогічного процесу, що інтегрує ресурси творчого освітнього середовища закладу вищої освіти та творчої обдарованості молодої людини з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Створення творчого освітнього середовища, що відповідає атмосфері співтворчості та співробітництва сприяє розвитку творчої обдарованості молоді. Педагогічна технологія розвитку творчої обдарованості студентства передбачає зміну ролі та місця викладача в освітньому процесі вищої школи: від транслятора знань до проектування змісту освіти та розвитку творчої обдарованості. Соціально потрібні продукти творчої діяльності студентів створюються не тільки в предметній діяльності, але і в процесі самого життя, самореалізації як способу самоствердження, самовираження та саморозвитку, чому сприяють лідерські якості особистості, що реалізуються в діяльності студентського самоврядування, соціального проектування, громадянського та патріотичного становлення.

У статті висвітлено методологічні засади та психолого-педагогічні умови розвитку творчої обдарованості студентської молоді у вищій школі.

Ключові слова: технологія, педагогічна технологія, творчість, обдарованість, заклад вищої освіти.

Ordina Larysa Leonidivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophical and Political Sciences, Bila Tserkva National Agrarian University, pl. 8/1 Soborna, Bila Tserkva, tel.: (050) 168-23-21, <https://orcid.org/0000-0003-4127-6225>

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE TALENT OF YOUTH STUDENTS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The development of creativity and giftedness of the individual is a priority direction of the state youth policy in Ukraine. The structural model of a person's creative giftedness determines both the internal prerequisites for creativity and the development of the personality in creative activity and communication in case of ensuring the appropriate conditions.

The article theoretically substantiates the development of creative talent of student youth in institutions of higher education as a psychological and pedagogical problem, namely: the structure and components of pedagogical technology for the development of creative talent of student youth are determined, the relationship between the concepts of "technology" and "pedagogical technology" is analyzed, the essence of pedagogical technology is determined development of creative talent of student youth in higher education.

Pedagogical technology for the development of the creative talent of young people in higher education is understood as the optimal organization of the pedagogical process, which integrates the resources of the creative educational environment of the institution of higher education and the creative talent of a young person with the use of information and communication technologies. The creation of a creative educational environment that corresponds to the atmosphere of co-creation and cooperation contributes to the development of the creative talent of young people. Pedagogical technology for the development of creative talent of students involves a change in the role and place of the teacher in the educational process of a higher school: from the translator of knowledge to the design of the content of education and the development of creative talent. Socially necessary products of creative activity of students are created not only in subject activities, but also in the process of life itself, self-realization as a way of self-affirmation, self-expression and self-development, which is facilitated by the leadership qualities of the individual, which are realized in the activities of student self-government, social planning, civic and patriotic formation.

The article highlights the methodological principles and psychological-pedagogical conditions for the development of the creative talent of student youth in higher education.

Keywords: technology, pedagogical technology, creativity, giftedness, institution of higher education.

Постановка проблеми. Соціокультурний стан країни, світова економічна ситуація вимагають якісно нової парадигми освіти, спрямованої на розвиток творчо обдарованої, активної особистості. Мобілізувати творчість кожного випускника вишу в сьогоденних нестабільних умовах та використовувати його для розвитку країни - провідне завдання української освіти. Стратегія державної молодіжної політики у сучасній Україні будується на повазі до особистості, розвитку творчого потенціалу.

В XXI ст. відбулися значні зміни у суспільній ідеології, міжособистісних відносинах та системі цінностей. Уявлення про суспільство і культуру, що змінилося, суперечливі тенденції, пошуки та експерименти, багато в чому обумовлені ускладненням самого світу, призвели до необхідності нового концептуального обґрунтування розвитку творчої обдарованості молоді.

Розвиток творчої обдарованості студентської молоді у вищій школі все більше набуває не лише науково-теоретичного, а й практичного значення. У становленні професіоналізму випускників закладів вищої освіти, одне з першочергових завдань полягає у формуванні творчої особистості.

Актуальність проблеми дослідження зумовлена суперечністю між зростаючою потребою суспільства у творчих особистостях, готових до самостійного, нестандартного вирішення проблем, творчого застосування на практиці професійних навичок та існуючою системою вищої професійної освіти, яка не цілком реалізує потенціал вищої школи з розвитку творчої обдарованості студентів. Провідна розбіжність полягає між потребою суспільства у творчо обдарованій молоді у процесі їх підготовки у вищій школі, як основи їх майбутньої ефективної професійної діяльності і недостатністю теоретичних досліджень творчої обдарованості та відсутністю застосування педагогічної технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз філософсько-педагогічних поглядів мислителів минулого (Арістотель, Я. Коменський, І. Песталоцці, К. Вентцель, К. Ушинський) окреслив проблеми творчого саморозвитку людини, а також деякі професійно-творчі складові праці людини педагогічної професії. У закордонній і вітчизняній психології вагомий внесок у дослідження творчих здібностей напрацьовано в роботах Дж. Гілфорда, Дж. Піаже, Е. Торренса, С. Рубінштейна, Б. Теплова, Г. Костюка, В. Моляко та ін.

Теоретичні аспекти культури і культуротворчого розвитку людини глибоко опрацьовано в роботах Ю. Афанасьєва, І. Зязюна, Н. Крилової, В. Кудіна, В. Суханцевої, Р. Тельчарової, А. Щерба. Окремі аспекти розвитку творчої обдарованості студентської молоді в процесі професійної освіти

проаналізовано в роботах Б. Бриліна, В. Дряпіки, О. Загребельної, Л. Коваль, О. Кульчицької, О. Л. Музики, О.О. Музики, де ґрунтовне опрацювання дістали проблеми діагностики та інтерпретації обдарованості та творчості особистості як системних утворень. Незважаючи на існуючі здобутки у вищій освіті, нині спостерігається недостатній рівень застосування педагогічної технології щодо розвитку творчої обдарованості студентської молоді у закладах вищої освіти.

Мета статті - теоретично обґрунтувати ефективність педагогічної технології розвитку творчої обдарованості студентської молоді у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ ст. у зарубіжній педагогіці склалися два напрями тлумачення технології: 1) технології в освіті – застосування технічних засобів і засобів програмованого навчання; 2) технології освіти (педагогічна технологія, технологія навчання, технологія виховання) – сукупність засобів забезпечення і впровадження позитивних наслідків педагогічної діяльності, засіб підвищення ефективності навчально-виховного процесу[1]. У «Глосарії термінів з технологій освіти» (Париж, ЮНЕСКО) це поняття сформульовано як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання та засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, завдання якого – оптимізація форм освіти[2]. Як відомо, педагогічна технологія - це цілісна освіта, що складається з трьох основних частин: діагностичної, інтерпретаційної та корекційної.

Педагогічна технологія не є масовою, вона завжди передбачає індивідуальний підхід. У педагогічній технології утворився спеціальний напрям, який досліджує весь навчальний процес в цілому, розглядаючи його як систему. Педагогічна технологія поєднує і нові концепції процесу навчання, і проблему взаємовпливу нових засобів і методів навчання та використання; системного підходу до організації навчання, вивчення психолого-педагогічних теорій навчання, проблеми загальної теорії систем та їх використання у педагогіці. «Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій» пропонує визначення поняття «педагогічна технологія» як одну із спеціальних напрямків педагогічної науки (прикладна педагогіка), покликану забезпечити досягнення певних завдань, підвищувати ефективність навчально-виховного рівня, гарантувати його високий рівень[3].

Використовуючи термін «педагогічна технологія» В. Сухомлинський у «Розмові з молодим директором» писав: «Учитель ні на хвилинку не упушав з уваги самого процесу осмислення знань. Він не чекав кінця уроку, щоб потім дізнатися, засвоїли чи не засвоїли учні матеріал. Розмірковуючи про зміст того, що викладалося, осмислювалося учнями, він у той же час думав і над важливішими питаннями власної педагогічної технології: яка залежність між тим, що робиться, і тим, що виходить» [4, с. 646].

Творча обдарованість особистості – це мультифакторна структурна модель, особлива форма прояву творчої природи психіки людини, її системна якість, для розкриття та розвитку якої потрібна наявність не тільки природних задатків, а й відповідних психолого-педагогічних умов. Спроби осмислити творчість як педагогічну категорію, що має складну внутрішню понятійну структуру, робилися дослідниками неодноразово. У загальнотеоретичному плані творчість інтерпретується як діяльність, що породжує щось якісно нове, чого ніколи раніше не було. Аналіз специфіки творчості слід здійснювати, з'ясувавши передусім питання про об'єм поняття «нове» та з урахуванням того, що йдеться про «принципово нове», раніше невідоме. Пов'язуючи творчість із створенням нового, слід чітко виявляти його критерії, відрізнити якісно нове як результат творчості від кількісного принципу аналізу нового, від нового як тиражування або шаблонної роботи[5].

У зіткненні із проблемою, людина виходить на межі власних знань, власної культури. Подолання проблеми, вихід з проблемної ситуації - це завжди створення чогось нового (нових форм, методів, засобів тощо), що може поповнити простір культури і забезпечити приріст власного культурного змісту. Тим самим і освоєння існуючого культурного змісту та творче творення нового змінює внутрішню культуру людини, і те і інше сприяє її психологічному становленню та розвитку, змінюється внутрішній образ людини. Так Г. Річардсон говорить про тісний взаємозв'язок процесів розвитку і творчості дитини, виступаючи за розумний баланс навчання і творчості в освіті: «Розвиток дитини завжди передбачає творчість. Обидва полюси навчального процесу - вчення і творчість - повинні бути збалансовані[6, с.198]».

Творчість – це створення нового, яке не забуває, не знищує старе, а пам'ятає про нього, зберігає його у собі як джерело своєї історії, як передумову. Таке розуміння творчості зближує її з категорією саморозвитку у творчості, основу якого складають внутрішні ресурси особистості. Творчість – це процес діяльності, спрямований на створення нового шляхом перетворення наявних знань і розумінь, здатність самостійно, нестандартно вирішувати теоретичні та практичні, особистісні та соціальні проблеми. Творчість – це не фрагментарна діяльність особистості, а безперервний процес, завдяки якому відбувається процес саморозвитку і, в цілому розвитку особистості.

Закономірності й механізми творчого процесу сьогодні проаналізовані далеко не повністю, відповідні дослідження тривають. Однак визначено центральну ланку психологічного механізму творчості, що характеризується єдністю логічного (дія зі знаковими моделями) та інтуїтивного (дії з оригіналами).

Функціонування механізму творчості проходить кілька фаз, а саме:

- 1) логічного аналізу проблеми – використання наявних знань, виникнення потреби в новому;
- 2) інтуїтивного розв'язування – задоволення потреби в новому;
- 3) вербалізації інтуїтивного рішення – набуття нового знання;
- 4) формалізації нового знання – формулювання логічного рішення [7, с.328].

Розвиток творчої обдарованості молоді – це діяльність, спрямована на розкриття цілеспрямованої потреби в творчості та розвиток якостей особистості, необхідних для цього. Педагогічна розробка розвитку творчої обдарованості молоді в умовах вищої школи поєднує діагностичну, змістовну, процесуальну, результативну та проєктувальну сторони педагогічної діяльності.

Мультифакторна структурна модель творчої обдарованості особистості включає комплекс спеціальних якостей (позитивне уявлення про себе, самостійність, рішучість, допитливість, творчий інтерес, впевненість у своїх силах та здібностях, цілеспрямованість, вміння доводити справу до кінця, проблемне бачення, вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; точність, альтернативність, дивергентність мислення, пошуково-перетворювальний стиль мислення, асоціативність пам'яті, цілісність та самостійність сприйняття) та здібностей (сміливість, готовність до ризику, ініціативність, прагнення до отримання нової інформації, розвинена уява, фантазія, здатність до дослідницької діяльності, здатність до висування гіпотез, генерування нових ідей, здатність до міжособистісного спілкування). Виділено рівні прояву творчої обдарованості молоді у вищій школі: стійкий (високий) – сформована потреба у творчості; ситуативний (середній) - потреба в творчості носить нестійкий характер; потенційний (низький) - відсутня чи майже виражена потреба у творчості.

В якості основних методологічних орієнтирів дослідження були застосовані такі підходи:

- культурологічний підхід, що дозволив розглянути творчу обдарованість молоді як якість особистості, що сприяє вирішенню проєктних завдань у межах загальнолюдської культури;

- естетичний підхід, що допоміг дослідити та представити педагогічну технологію розвитку творчої обдарованості як одну з основних естетичних категорій. При цьому естетика розуміється як філософська дисципліна, що має своїм предметом виразність форм будь-якої сфери дійсності, як самостійна цінність, яка чуттєво сприймається, як пошук гармонії;

- системний підхід, що дозволив аналізувати розвиток творчої обдарованості молоді в умовах вищої школи як самодостатній процес, оцінюючи його у взаємозв'язку з іншими компонентами освіти у вигляді складової частини єдиного цілого.

Слід зазначити психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективний розвиток творчої обдарованості студентської молоді у закладах вищої освіти:

- включення до навчально-виховного процесу комплексу методів та засобів розвитку творчої діяльності;
- здійснення цілеспрямованого педагогічного впливу на систему мотиваційно-ціннісних орієнтацій студентської молоді;
- набуття досвіду реалізації продуктів творчої діяльності;
- розробка та впровадження структурної моделі розвитку творчої обдарованості молоді в умовах вищої школи;
- проектування змісту навчально-виховного процесу у ЗВО з урахуванням особливості взаємодії життєвої позиції, потреб та потенціалу творчо обдарованого студента з соціокультурним середовищем та ін.

Такі психолого-педагогічні умови будуть сприяти особистісному самовизначенні студентів у творчості, професії, розвитку комунікативних та лідерських якостей, правової освіти, громадянської ідентифікації.

У процесі дослідження представлена педагогічна технологія розвитку творчої обдарованості молоді у вищій школі, яка визначається як теоретично обґрунтована, оптимальна організація педагогічного процесу, що інтегрує ресурси творчого освітнього середовища закладу вищої освіти та творчої обдарованості молоді людини. Така організація навчально-виховного процесу дозволить створити необхідні психолого-педагогічні умови для постійного творчого зростання особистості та переходу на максимально можливий на певному віковому чи часовому етапі рівень реалізації творчої обдарованості.

Основні засади педагогічної технології розвитку творчої обдарованості молоді в умовах вищої школи базуються на таких принципах:

- принцип індивідуального підходу до студентів у розвитку творчої обдарованості;
- принцип пріоритету загальнолюдських гуманістичних цінностей, які залежать від потреби особистості у творчості;
- принцип демократизму, що будується на гармонії інтересів суспільства та творчо обдарованої особистості;
- принцип систематичності, що будується на цілісності, наступності та послідовності розвитку творчої обдарованості студентської молоді;
- принцип єдності здобуття професійних знань, умінь та навичок студентської молоді та розвитку її творчої обдарованості;
- принцип варіативності, що будується на виборі оптимальних та ефективних форм та методів педагогічної технології розвитку творчої обдарованості молоді в умовах вищої школи.

Основні форми та методи педагогічної технології розвитку творчої обдарованості молоді визначають:

- спеціально організовану інтерактивну, проектну та творчу діяльність;
- тренінги розвитку творчості;
- майстер-класи розвитку творчої обдарованості;
- навчальні семінари з кейс-методу;
- мережеву взаємодію;
- науково-дослідну роботу студентів;
- конкурси, фестивалі, науково-практичні конференції;
- студентське самоврядування;
- підготовку керівників ЗВО, професорсько-викладацького складу, у тому числі кураторів навчальних груп до діяльності з розвитку творчої обдарованості особистості.

Компоненти психолого-педагогічних, соціальних та культурологічних умов, що забезпечують розвиток творчої обдарованості студентства у закладах вищої освіти включають:

- розроблені основні засади розвитку творчої обдарованості молоді в умовах вищої школи;
- інтерактивну, проєктивну, творчу діяльність студентів та педагогів;
- цілеспрямований педагогічний вплив на систему мотиваційно-ціннісних орієнтацій студентської молоді;
- взаємодію життєвої позиції, потреб та потенціалу творчо обдарованого студента з професійним та соціокультурним середовищем.

Застосування педагогічної технології дозволяє викладачеві вищої школи у взаємодії зі студентами створювати творче середовище, що забезпечує цілеспрямоване формування потреби творчості.

Творче середовище формулює розуміння якісних характеристик освітнього середовища ЗВО таким чином: це таке середовище, що забезпечує (має в наявності) всі необхідні умови (компоненти) для самопізнання, самоактуалізації, саморозвитку особистості; стимулює активність суб'єктів, самостійність; простір для соціально-значущої вільної діяльності особистості, поля, що містить інформацію про досягнення людства і надає можливість для особистості її використовувати, комбінувати, синтезувати, тобто перетворювати; середовище, яке забезпечує можливість комфортного існування в освітньому просторі суб'єктів, що дає право свідомого і вільного вибору свого місця в культурі та соціумі; середовище, яке сприяє здійсненню спільної продуктивної діяльності, конструктивної взаємодії у процесі освіти; активізує можливості управління освітнім процесом, дозволяє виробляти прогнозування його розвитку і зростання; дозволяє особистості в її відносинах з іншими суб'єктами направляти свій внутрішній потенціал на перетворення дійсності; середовище, яке характеризується варіативністю, діалогічністю, толерантністю, духовною та

культурною насиченістю; виконує функції регулювання, освоєння і перетворення культури.

Основи розвитку творчої обдарованості молоді у вищій школі включають формування спрямованості особистості на творчу діяльність; науково обґрунтовані умови розвитку творчої обдарованості студентства, що сприяють їхньому особистісному зростанню — самовизначенню у творчості, професії, свободі, цілеспрямованості, здатності до ефективної творчої роботи світових стандартів, соціальної та професійної мобільності.

Реалізація педагогічної технології розвитку творчої обдарованості студентської молоді створює три умовні напрями:

- Соціальний - відповідність сучасним умовам виховання, навчання та вимогам суспільства;
- Психолого-педагогічний — розробляється для конкретного вишу на рівні студентських колективів та кафедр та відображає основні напрямки діяльності професорсько-викладацького колективу та студентів у їхній взаємодії;
- Особистісний - власне процес розвитку творчої обдарованості особистості характеризує уявлення педагога та самого студента про його найближчу і майбутню творчу самореалізацію[8].

Креативна модель сучасної освіти передбачає полі варіантність, обумовлену відкритим характером сучасної культури. Її варіантом є модель додаткової освіти, яка заснована на використанні потенціалу художньо-естетичної діяльності для розвитку інтелектуального, творчого потенціалу студентської молоді; модель полікультурної освіти, заснованої на поетапному засвоєнні національного, громадянського рівня культури. Для успішного розвитку творчої обдарованості молоді у вищій школі необхідний перехід від нормативного до відкритого навчання з посиленням частки самостійної роботи студентів та запровадження активних технологій навчання. Більшість педагогів не готові до зміни своєї позиції авторитарного управління у відносинах зі студентами в процесі співтворчості.

Деякі викладачі чекають на універсальну технологію, що відповідає сучасним науковим знанням. Але багато вимірність освітнього процесу, його відкритість передбачає постійний творчий пошук викладача, його власний творчий розвиток, спрямованість професійної діяльності студента. Ефективність організації творчої навчально-виховної діяльності залежить від умінь викладача використати закономірності та етапи творчого процесу. Для реалізації педагогічної технології розвитку творчої обдарованості молоді доцільно вдосконалення роботи кураторів навчальних груп для координації спільної діяльності всіх викладачів, студентів та представників соціуму.

Представляє теоретичний та практичний інтерес подальше вивчення методики використання ігор, творчих завдань, проблемних ситуацій, дослідницької роботи для розвитку творчої обдарованості студентської молоді.

Передбачається, що потрібна подальша розробка педагогічної технології розвитку творчої обдарованості студентів з урахуванням специфіки вивчення дисциплін гуманітарного, професійного та інших циклів дисциплін.

Висновки. Для ефективного розвитку творчої обдарованості молоді у вищій школі необхідне науково-методологічне, навчально-методичне та організаційно-педагогічне забезпечення реалізації розробленої педагогічної технології, як цілісного педагогічного впливу, орієнтованого не на окремі якості особистості, а на мультифакторну модель творчо обдарованої особистості.

Ефективність педагогічної технології розвитку творчої обдарованості студентства визначається інтеграцією педагогічних, психологічних, культурологічних та соціальних умов із внутрішньою структурою особистості студента, його індивідуальними можливостями та загальною спрямованістю.

Література:

1. Алфімов Д.В. Структурно-змістовий контент поняття технології. /Д. В. Алфімов// Науковий вісник Донбасу. - 2011. - № 3. С. 3-11.
2. Глосарій термінів з технології освіти. [Електронний ресурс], Париж.: ЮНЕСКО – 1989. – 44 с. – Режим доступу: <http://glossary.uis.unesco.org/glossary/map/terms/176>
3. *Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій* / за заг. ред. Н. П. Наволокової. - Харків.: Вид. група «Основа», 2011. – 253 с.
4. Сухомлинський В.О. Розмова с молодим директором школи. Вибр. тв., т. IV. / В.О.Сухомлинський – К.: Радянська школа, 1980. – С.640-646.
5. Torrance E. P. Guiding creative talent – Englewood Cliffs, WJ.: Prentice-Holl, 1962. 278 p
6. Richardson G. Education for freedom: blueprint for a human-centered school - Sydney: Gavemer Foundation, 1985. 265 p.
7. Психологія: підручник / за заг.ред. Ю.Л. Трофімова. – Київ: «Либідь».2008. – С. 315-332.
8. Чепіль М.М. Педагогічні технології: навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. - Дрогобич: «Академвидав», 2012. – 224 с.

References:

1. Alfimov D.V. (2011) Strukturno-zmistovyi kontent poniattia tekhnolohii [Structural content of the concept of technology]. *Naukovyi visnyk Donbasu - Scientific Bulletin of Donbass*, 3, 3-11 [in Ukrainian].
2. Hlosarii terminiv z tekhnolohii osvity. [Glossary of educational technology terms] (n.d). glossary.uis.unesco.org. Retrieved from <http://glossary.uis.unesco.org/glossary/map/terms/176> [in France]
3. Navolokova, N. P (Eds.). (2011). *Entsyklopediia pedahohichnykh tekhnolohii ta innovatsii [Encyclopedia of pedagogical technologies and innovations]* Kharkiv.: Vyd. hrupa «Osnova», [in Ukrainian].
4. Sukhomlynskyi, V. O. (1980). *Rozmova s molodym dyrektorom shkoly [A conversation with a young school director]*. Kyiv: Radianska shkola, [in Ukrainian].
5. Torrance E. P. (1962). Guiding creative talent – Englewood Cliffs, WJ.: Prentice-Holl, 1962. 278p.

6. Richardson G. (1985). *Education for freedom: blueprint for a human-centered school* - Sydney: Gavemer Foundation.
7. Trofimov Yu. L (Eds.). (2008). *Psykhologia: pidruchnyk [Psychology: a textbook]*. Kyiv: «Lybid». [in Ukrainian].
8. Chepil, M.M., & Dudnyk N. Z. (2012). *Pedahohichni tekhnologii: navch. posib. [Pedagogical technologies: teaching. manual]* Drohobych: «Akademvydav» [in Ukrainian].